

УДК 159.072.43

Романова Ю. В.,

кандидат психологічних наук,
асистент кафедри соціальної психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: jurom@ukr.net

Настай Д. А.,

студентка 3-го курсу факультету психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: dashanastay@mail.ru

СТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ОСНОВА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ВІД МАНІПУЛЯТИВНИХ ВПЛИВІВ

У статті обґрунтовано важливість здатності протидії працівників медичної сфери маніпулятивним впливам з боку пацієнтів. Наведені та проаналізовані результати попереднього (пілотажного) дослідження. Показана необхідність цілеспрямованої психологічної підготовки особистості медика-фахівця до ефективної взаємодії у професійному середовищі.

Ключові слова: психологічна стійкість особистості, маніпулятивний вплив, психологічний захист.

The article substantiates and focuses on vital ability of doctors to be resilient to the manipulative influences from patients. There has been presented and suggested a number of outcomes obtained as a result of the preliminary study. Necessity of undertaking of psychological training and education for doctors to enable them to interact within professional environment has been proved.

Key words: psychological resilience of personality, manipulative influence, psychological defense.

Постановка проблеми. Проблема психологічної стійкості особистості в умовах інформаційної насиченості сучасного комунікативно-

го простору відноситься до найбільш актуальних тем сьогодення. Усвідомлення небезпеки інформаційного насильства і вразливості власної психіки перед маніпулятивним впливом активізує інтеграцію знань, практик, технологій профілактично-корекційного спрямування серед представників різних напрямків та рівнів професіоналізації. Особливої уваги психологів потребує дослідження впливу маніпулятивних технологій на фахове спрямування особистості (йдеться передусім про професійну складову у системі «людина – людина» за типологією Є.О. Клімова [4]). До представників цієї системи безпосередньо відносяться фахівці у галузі медицини, які мають розвинені навички спілкування, високу адаптивність, впевненість у висловлюваних думках і судженнях, розуміють своїх пацієнтів, здатні проявляти гуманізм, а отже, готові повністю присвячувати себе своїй роботі з пацієнтами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження з проблеми психологічної стійкості до стресової ситуації людини, спрямовані на знаходження універсальних захисних механізмів як інструментів подолання негативізму та успішної адаптації до життєдіяльності, стосуються вивчення людей похилого віку [8], дітей та підлітків [9], а також, зокрема, суб'єктів професійної діяльності, таких як військовослужбовці [5], економісти [6]. Разом з тим, відмітимо недостатнє висвітлення у вітчизняній та світовій науці проблематики, пов'язаної із вивченням системи психологічного захисту у взаємодії лікаря та пацієнта. Двосторонній маніпулятивний вплив, здійснюваний у цій професійній ланці, здатний, наприклад, продукувати штучно сформований примус до виконання певних дій, які можуть безпосередньо загрожувати життєвій безпеці пацієнта.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Відомо, що маніпуляція, як особливий вид психологічного впливу, є ефективною не тільки під час взаємодії широких верств населення, але й у міжособистісному спілкуванні. Особливий прояв це явище має у професійній сфері. Суб'єкт професійної діяльності потерпає від прихованого впровадження цілей, бажань, намірів, відношень та установок, здійснюваних на нього ззовні, які можуть не співпадати з його власними. Це призводить до внутрішніх переживань, негативно позначається на емоційній та вольовій сферах особистості, погіршує якість спілкування.

Мета даної статті полягає у дослідженні психологічної стійкості особистості медичних працівників як основи психічного захисту від маніпулятивних впливів.

Виклад основного матеріалу. Для успішної професійної діяльності медичний працівник повинен володіти цілою низкою професійно

важливих якостей, одна з яких – майстерність спілкування. Характерною особливістю професійного спілкування лікарів є те, що їхній співрозмовник – пацієнт. Слово лікаря може, з одного боку, мати важливе психотерапевтичне значення, позитивно впливаючи на якість лікування, а з іншого ж, викликати важку ятрогенію – невротичний розлад, зумовлений, зокрема, некоректною поведінкою лікаря, невмінням спілкуватися [1, с. 14]. Відомий вислів «словом можна вбити» акцентує увагу саме на фатальних наслідках цього процесу. Водночас зазначимо, що спілкування лікаря та хворого є процесом не тільки обміну, передачі (ретрансляцією) інформації, скільки процесом активної взаємодії між двома суб'єктами, а отже, не тільки лікарі чинять вплив на своїх пацієнтів, але й останні також здатні до нього. Практика свідчить, що далеко не всі спеціалісти-медики психологічно готові до цього. Досить розповсюдженою та більш звичною є ситуація, що саме лікар, зважаючи на свою соціальну роль, часто застосовує різноманітні маніпулятивні прийоми щодо своїх пацієнтів. Проте обмежена увага, як свідчать приклади з реального життя, приділяється саме спроможності лікаря захищатися від маніпуляцій з боку пацієнта.

Психологічний захист - це здатність особистості не піддаватися впливу, який може змінити перебіг діалогу або його результат в небажаний бік. Йдеться про ситуацію, коли власні інтереси і наміри захищаються в режимі актуальної міжособистісної взаємодії [3].

У контексті даного дослідження ми розглядаємо пацієнта та майбутнього медичного працівника у якості двох суб'єктів, які вступають у взаємодію, та визначаємо роль психологічної стійкості особистості у згаданому процесі. Поняття «психологічна стійкість» ототожнюється нами з поняттям «психологічний захист» та визначається як здатність не піддаватися впливу, який може змінити спрямування професійної допомоги у небажаний бік як для об'єкта, так і для суб'єкта цієї взаємодії. У дослідженні розглядаються загальновідомі форми психологічного захисту, такі як: втеча, напад, ховання, завмирання і контроль [2, с.70-72]. При вивченні цього процесу нами припущено, що у взаємодії «пацієнт – медичний працівник», саме для останнього буде ефективнішим використання форм контролю з огляду на його статус у даній взаємодії.

Майданчиком вивчення стійкості особистості медичних працівників до маніпуляції став Дніпропетровський обласний медичний ліцей-інтернат «Дніпро». Протягом 2015 – 2016 років нами було обстежено 84 старшокласники, з яких 56 дівчат та 28 хлопців – учнів 11-х класів.

Відповідно до мети дослідження обрано наступні психодіагностичні методики. Методика визначення вразливості особистості до маніпуляції О. Мерзлякової та О. Колісник розроблялася на підставі припущення, що вплив маніпуляцій може досліджуватися емпірично, за допомогою експерименту чи аналізу минулого. Методика спрямована на визначення того, наскільки молода людина підпадає під маніпулятивний вплив, реагуючи належним чином на маніпулятивні провокації у різних сферах життя. Рівень комунікативних і організаторських здібностей ми визначали за допомогою методики «КОЗ» («Комунікативні та організаторські здібності»), яка дозволяє отримати індекси схильностей за 5-бальною шкалою вираженості.

Професійні уподобання учнів 11-х класів оцінювались за допомогою профорієнтаційної методики «Диференційно-діагностичний опитувальник Клімова» (ДДО). В основу типології професій Є. О. Клімова покладене уявлення про розвиток форм матерії і про типи об'єктних систем, з якими взаємодіє людина в професійній праці [4]. Професії різних типів припускають наявність у людини особливих природних задатків, особливої схильності до специфічних професійних завдань, а звідси і своєрідність результатів її діяльності. Завдяки цьому опитувальнику визначається ступінь прояву інтересів до різних типів професій («людина – людина», «людина – природа», «людина – техніка», «людина – знакова система», «людина – художній образ»).

Вивчення особистісної схильності до конфліктної поведінки, виявлення різних стилів вирішення конфліктної ситуації (суперництво, співпраця, компроміс, уникання, пристосування) досліджувалося за опитувальником, розробленим Kenneth Thomas and Ralph Kilmann [9]. Вчені запропонували двомірну модель регулювання конфліктів: один вимір якої – поведінка особистості, яка базується на увазі до інтересів інших людей, другий – поведінка, в основі якої є ігнорування цілей оточуючих та захист власних інтересів.

Дослідження носило характер пілотажного та мало на меті апробацію низки методологічних припущень щодо залежності психологічної стійкості особистості майбутніх медичних працівників до маніпулятивних впливів з боку пацієнтів у міжособистісній взаємодії від рівня розвитку комунікативних та організаційних здібностей, певного стилю поведінки у конфліктній ситуації, спрямованості на той чи інший предмет праці тощо.

Отже, у ході дослідження не виявлено учнів, які мають низький рівень вразливості перед маніпуляцією. Середній та високий рівні вразливості перед маніпулятивним впливом мають переважно учні, які об-

рали професію типу «людина – художній образ» і «людина – людина» (Рис.1).

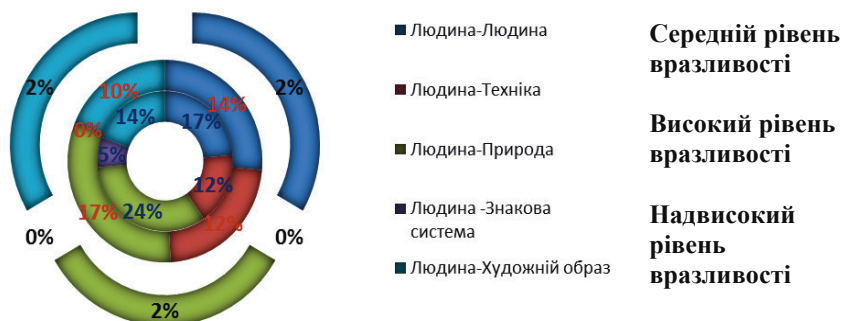

Рис. 1. Результати порівняльної характеристики за методикою ДДО і методикою «Визначення вразливості особистості до маніпуляції».

Отримані дані можна пояснити тим, що представники професії типу «людина-людина» повинні вміти знаходити спільну мову з різними категоріями людей, а отже, мати вищий соціальний інтелект, гнучкість та вміння протистояти маніпулятивному впливу. А представники професії типу «людина-художній образ» стійкіші до маніпулятивного впливу через свою оригінальність, неординарність, творчий потенціал, креативність тощо.

Оскільки психологічна стійкість особистості залежить у тому числі і від умілого врегулювання конфліктних ситуацій, доречним, на нашу думку, було порівняння результатів дослідження вразливості особистості до маніпуляцій та вибору стратегії поведінки у конфліктній ситуації. Отже, найменш вразливими до маніпуляцій виявилися респонденти, у яких переважають стилі розв'язання конфліктних ситуацій типу «співпраця» та «уникання» (Рис.2). Пояснити ці результати можливо особливостями майбутньої професійної діяльності опитуваних, а саме: перша категорія респондентів готова співпрацювати з людьми та враховувати інтереси обох сторін, друга ж - вважає найбільш сприятливим типом поведінки у конфліктній ситуації уникнення та ігнорування взаємодії. Відповідно стиль розв'язання конфліктних ситуацій за типом «компроміс» корелює з високим рівнем вразливості до маніпуляцій, що є ознакою, з одного боку, надмірної емпатійності до пацієнта, а з іншого, - невмінням забезпечити адекватне міжособистісне спілкування (застосування тактик «байдужість» або «контакт - масок»).

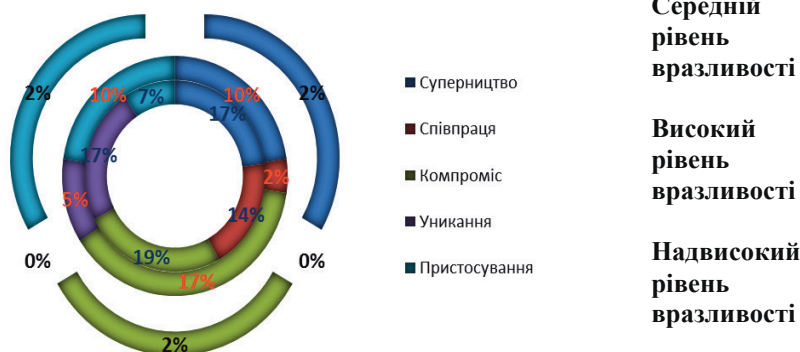

Рис. 2. Результати порівняльної характеристики вразливості особистості за опитувальником К. Thomas & R. Kilmann і методикою «Визначення вразливості особистості до маніпуляції» О. Мерзлякової та О. Колісник.

Порівнюючи рівень розвитку організаторських здібностей (за методикою «КОЗ») та рівень вразливості до маніпуляцій (за методикою визначення вразливості особистості до маніпуляцій), вимальовується U-образна крива (параболічна закономірність): за умов низького та високого рівнів організаційних здібностей спостерігається відносна стійкість до маніпулятивного впливу, а найбільш вразливими до маніпуляцій виявились особи з середнім рівнем розвитку організаторських здібностей (Рис. 3).

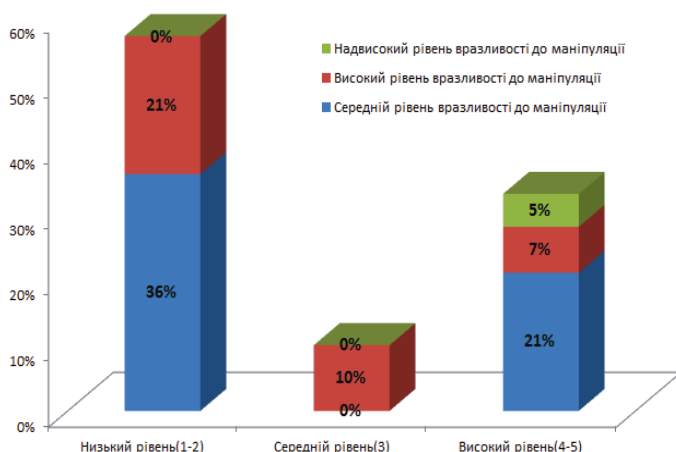

Рис. 3. Результати дослідження за методиками «Визначення вразливості особистості до маніпуляції» О. Мерзлякової та О. Колісник та «КОЗ» (організаторські здібності)

Аналіз дослідження рівня розвитку комунікативних здібностей та вразливості особистості до маніпуляцій виявив специфічний (параболічний зв'язок між суб'єктами спілкування – крива має U-образний вигляд), що дозволяє стверджувати наступне: менше схильні до маніпуляції люди, які рідко вступають у комунікативні акти через низький рівень прояву комунікативних здібностей, а особи з проявом високого рівня розвитку комунікативних здібностей більше піддаються маніпулятивному впливу. Поясненням цього факту слугує виражена потреба у респондентів високого рівня розвитку комунікативних здібностей у споживанні та обробці великого обсягу різноманітної інформації, бажанням розширювати контакти та проявляти ініціативу, що водночас робить їх більш вразливими до маніпуляцій.

Висновки. Дане дослідження доводить, що майбутні лікарі – перш за все особистості, які вступають у взаємодію з іншими особистостями та потребують окремої психологічної підготовки до цього. Ставлення лікаря до пацієнта, стиль спілкування впливають на психологічне та фізичне здоров'я як самого пацієнта, так і лікаря. Проблеми, з якими стикається лікар, можуть зумовлювати емоційне, а також професійне вигорання, синдром хронічної втоми, що негативно позначаються на подальшій його роботі, і, відповідно, на виконанні його професійних обов'язків. Проведене пілотажне емпіричне дослідження з метою з'ясування характеру зв'язку стійкості до маніпуляцій від різних психологічних чинників, зокрема, організаторських та комунікативних здібностей, стилю вирішення конфліктних ситуацій виявляє тенденцію до уразливості особистості майбутніх лікарів від можливих психологічних впливів, зокрема маніпулятивних технологій з боку пацієнтів.

Перспективними, на нашу думку, є дослідження психологічної стійкості серед студентів медичних закладів та безпосередньо серед лікарів, які вже мають досвід професійної діяльності, а також вивчення даної проблематики у гендерному аспекті. На основі отриманих результатів доцільною була б розробка психологічних тренінгів для майбутніх фахівців у галузі медицини задля запобігання чи зменшення маніпулятивних впливів з боку пацієнтів.

Список використаних джерел

1. Баєва О. В. Правові засади ятрогенії / О. В. Баєва // Другий Всеукраїнський конгрес з медичного права, біоетики і соціальної політики. – К. : Видавництво «KIM», 2011. – С.13–18.
2. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. – М. : ЧеРо, Изд-во МГУ, 1997. – 344 с.

3. Зелинский С. А. Манипуляции массами и психоанализ. Манипулирование массовыми психическими процессами посредством психоаналитических методик. / С. А. Зелинский. – СПб. : Издательско-Торговый Дом «Скифия», 2008. – 248 с.

4. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения : Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е. А. Климов. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 304 с.

5. Лисюк С. Г. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців до екстремальних ситуацій професійної діяльності: автореферат дис. кандидата психол. наук 19.00.09 / С. Г. Лисюк. – Хм.: Изд-во НАДПС України імені Богдана Хмельницького, 2011. – 21 с.

6. Щербан Т. Д. Психологічна стійкість у професійній діяльності економістів / Т. Д. Щербан, В. В. Гоблик // International Scientific Journal. – 2015. – № 9. – С. 186–189.

7. Яценко Т. С. Особливості взаємозв'язку між свідомою та несвідомою сферами психіки суб'єкта / Т. С. Яценко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: науково-методичний журнал. – 2002. – Вип. 4 (8). – С. 99–110.

8. Anthony D. Psychological Resilience, Positive Emotions, and Successful Adaptation to Stress in Later Life / D. Anthony, C. S. Bergeman, Toni L. Bisconti, Kimberly A. Wallace // Journal of Personality and Social Psychology. – 2006, Vol. 91, No. 4. – P. 730–749.

9. Kilmann W. Developing a Forced-Choice Measure of Conflict-Handling Behavior: The "MODE" Instrument. Educational and Psychological Measurement / W. Kilmann, H. Ralph. 37: 309. DOI:10.1177/001316447703700204

10. Levine S. Dialogues Psychological and social aspects of resilience: a synthesis of risks and resources / Saul Levine. – Clin Neurosci, 2003 Sep. – 5 (3). – P. 273–280.

References transliterated

1. Bajeva O. V. Pravovi zasady jatrogenij / O. V. Bajeva // Drugyj Vseukrai'ns'kyj kongres z medychnogo prava, bioetyky i social'noi' polityky. – K. : Vydavnytstvo «KIM», 2011. – S.13–18.

2. Docenko E. L. Psihologija manipuljacji: fenomeny, mehanizmy i zashhita / E. L. Docenko. – M. : CheRo, Izd-vo MGU, 1997. – 344 s.

3. Zelinskij S. A. Manipuljacji massami i psihoanaliz. Manipulirovanie massovymi psihičeskimi processami posredstvom psihoanaliticheskikh metodik / S. A. Zelinskij. – SPb. : Izdatel'sko-Torgovyj Dom «Skifija», 2008. – 248 s.

4. Klimov E. A. Psihologija professional'nogo samoopredelenija : Učeb. posobie dlja stud. vyssh. ped. učeb. zavedenij / E. A. Klimov. – M. : Izdatel'skij centr «Akademija», 2004. – 304 s.

5. Lysjuk S. G. Zabezpečennja psihologichnoi' stijkosti vijs'kovosluzhbovciv do ekstremal'nyh situacij profesijnnoi' dijal'nosti: avtoreferat dys. kandydata psyhol. nauk 19.00.09 / S. G. Lysjuk. – Hm.: Yzd-vo NADPS Ukrai'ny imeni Bogdana Hmel'nyč'kogo, 2011. – 21 s.

6. Shherban T. D. Psihologichna stijkist' u profesijnij dijal'nosti ekonomistiv / T. D. Shherban, V. V. Goblyk // International Scientific Journal. – 2015. – № 9. – С. 186–189.

7. Jacenko T. S. Osoblyvosti vzajemov'jazku mizh svidomoju ta nesvidomoju sferamy psyhiky sub'jekta / T. S. Jacenko // Neperervna profesijna osvita: teorija i praktyka: naukovy-metodychnyj zhurnal. – 2002. – Vyp. 4 (8). – S. 99–110.

8. Anthony D. Psychological Resilience, Positive Emotions, and Successful Adaptation to Stress in Later Life / D. Anthony, C. S. Bergeman, Toni L. Bisconti, Kimberly A. Wallace // Journal of Personality and Social Psychology. – 2006, Vol. 91, No. 4. – P. 730–749.

9. Kilmann W. Developing a Forced-Choice Measure of Conflict-Handling Behavior: The “MODE” Instrument”. Educational and Psychological Measurement / W. Kilmann, H. Ralph. 37: 309. DOI:10.1177/001316447703700204

10. Levine S. Dialogues Psychological and social aspects of resilience: a synthesis of risks and resources / Saul Levine. – Clin Neurosci, 2003 Sep. – 5 (3). – P. 273–280.

Abstract

Romanova Iu. V.,

PhD (Candidate of Psychological Sciences)

Nastay D. A.,

3rd year student of the faculty of psychology

PERSONALITY RESISTANCE OF FUTURE MEDICAL WORKERS AS THE BASE OF PSYCHOLOGICAL DEFENCE AGAINST MANIPULATIVE INFLUENCES

This article describes a study of psychological stability of individual health workers as the basis of mental defense against manipulative influences.

For successful professional activity of medical professional it should have a range of professionally important qualities, one of which is communication skills. A characteristic feature of professional communication doctors is that their interlocutor is the patient. In the context of this study, we consider the future of the patient and health care worker as two entities that interact and define the role of the individual psychological stability in that process. The concept of «psychological stability» is identified by us with the notion of «psychological defense» and is defined as the ability to resist the impact that can change the direction of professional help in unwanted side both the object and the subjects for this interaction. These and analyzed the results of previous (pilot study).

There was used the pilot study in order to test some methodological assumptions of the dependence of the psychological stability of the future

medical workers to the manipulative behaviour of the patients in the process of interpersonal communication, to the level of the progress of communicative and organisational abilities, certain style of behaviour in conflict situation, tendency to one or another object of labour and so on an so forth.
